

peutumista ja selviytymistä. Tuolloin se liittyy luonnollisena käyttäytymis- ja ajattelumekanismina ihmisen lajiyypilliseen toimintaan. Toisaalta evoluutiossa syntynyt ihmislajille tyypillinen korkean tason kognitiivinen toiminta voidaan nähdä uskonnollisen ajattelun synnyttäjänä, jolloin uskonto ei sinänsä olisi mielen kehittymisen luonnollinen osa vaan kehittyneiden kognitiivisten mekanismien sivutuote. Tutkimusperinteen keskuudessa asiasta ei kuitenkaan ole yksimielisyyttä, mikä osaltaan tuo esiin evolutiivisten selitysmallien hypoteettista luonnetta. Samoin on ilmeistä, että niin monimutkainen ilmiökokonaisuus kuin uskonto ei selittyne yksioikoisella selityksellä. Tämä ymmärretään myös kognitiivisen uskontotieteen piirissä. Kirjassa avataan molempia näkökulmia varsin kattavasti ja liitetään niitä kognitiivisen uskontotieteen teorioihin. Niiden avulla myös keskustellaan evoluutiohypoteesien rajoista ja mahdollisuuksista.

Teoksessa nousee vahvasti esiin se, kuinka selviä kausaalisuhteita uskonnollisuuden ja sen luonnontieteellisen perustan välille ei voida rakentaa, vaikka yksityiskohtaisemalla tasolla kokeellisesti on voitu osoittaa monia kognitiivisen uskontotieteen teorioihin liittyviä tekijöitä. Kirjassa halutaan eksplisiittisesti tuoda esiin, että naturalistisen tutkimusotteen ihmistieteissä ei tarvitse merkitä reduktionismia tai että tutkimustulosten tulkinnassa voitaisiin ajatella, että kognitiivinen uskontotiede yksin voisi selittää uskontoa. Näin ollen kirja myös keskustelee rajanvedoista naturalistisen uskonnon selittämisen ja perinteisemmän laadullisen kulttuurintutkimuksen välillä. Se tuo esiin mahdollisuuksia ja rajoja sekä keskustelee siitä, missä määrin varsin erilaiset tutkimusotteet voisivat olla yhteen sovitettavissa, vaikka ne samalla ovat lähtökohtaisesti erillään. Yhä enemmän niitä tulisi tarkastella myös osana luonnollista ja sosiaalista ympäristöä, jossa ne tapahtu-

vat, samoin kuin osana historiaa ja osana dynaamisia suhteita ihmisen ajattelun luonteeseen ja sen ympäröivän kontekstin välillä.

Tämä edelleen jossain määrin tuore, joskin erittäin laaja-alainen ja kansainvälisesti vakiintunut tutkimusperinne joutunee edelleen selittämään olemassaoloaan. Kirjan alkusanoissa Fraser Watts ja Léon Turner paikantavat henkilökohtaista suhdettaan uskonnollisuuteen ja tuovat esiin, että he tai käsillä oleva teos eivät ole uskontoa vastaan. Aku Visala tekee kirjassa lisäksi filosofisen katsauksen aiheeseen liittyen. Hän pohtii, voiko naturalistinen uskonnon selittäminen ja uskonnon psykologisten ja biologisten tekijöiden tutkiminen antaa totuusarvoa sen puolesta tai vastaan, onko Jumalaa olemassa. Visala päätyy esittämään, että väitteet teismien tai ateismin puolesta tai vastaan jäävät hyvin neutraaleiksi.

Kirja tutustuttaa uskonnontutkimuksen luonnontieteelliseen suuntaukseen perehtymättömän lukijan naturalismiin nojaavaan kognitiiviseen uskonnontutkimukseen ja ohjaa ymmärtämään sen asemaa uskonnontutkimuksen kentällä. Kognitiiviseen uskontotieteeseen perehtyneelle kirja tarjoaa mahdollisuuden keskittyä yksityiskohtaisemmin keskusteluun evolutiivisten selitysmallien ja uskonnontutkimuksen suhteesta. Tämäntyyppiselle yleisteokselle onkin paikkansa, sillä se kokoaa yhteen teemoja, joita on käsitelty laajasti, mutta ilman minkäänlaista yhteneväistä kokonaisuutta. Kirja ei pyri vastaamaan evoluutiosta ja kognitiosta luotuihin hypoteeseihin tyhjentävästi ja onnistuu siten välttämään sortumisen reduktionismiin. Toisaalta kirjassa nouseva pyrkimys rakentaa siltaa kognitiivisen uskontotieteen ja muun kulttuurintutkimuksen välille jää käytännön tasolla valitettavan ohueksi. Se johtunee siitä, että liian vähän konkreettista yhdistävää tutkimusta on tehty kognitiivisten teorioiden soveltamiseksi laajemmin uskon-

nantutkimukseen. Uskonnotutkimuksen luonnontieteellisten ja humanististen painotusten yhteensovittaminen on siis varsin alussa. Käsillä oleva teos kuitenkin viestii, että lähentyminen voisi tulevaisuudessa antaa uskonnontutkimukselle uusia mahdollisuuksia kummankin tutkimusperinteen perimmäistä luonnetta kunnioittavalla tavalla.

ATTE TAHVANAINEN,
TEOL. MAIST., VANTAA

**HANNA-MAIJA KETOLA,
JUHA MERILÄINEN,
SINI MIKKOLA JA PÄIVI
SALMESVUORI (TOIM.)**
**Suurmiehistä rahvaannai-
siin: Yksilö ja yhteisö kristin-
uskon historiassa. Suomen
Kirkkohistoriallisen seuran
toimituksia 229. Helsinki
2014. 372 s.**

Suurmiehistä rahvaannaisiin on muhkea ja monipuolinen lukupaketti. Se tarjoaa lukuisia kiinnostavia ja hyvin kirjoitettuja henkilökuvia kotimaisen ja kansainvälisen kirkkopolitiikan ja uskontokulttuurin kärki- ja ruohonjuuritason hahmoihin. Kolmetoista eri kirjoitusta sisältävänä artikkelikokoelmana kirja on väistämättä rakenteensa ja tieteellisen näkökulmansa puolesta myös hieinan epätasainen. Teoksen nimi antaa hyvin viitteen kirjan sisältöön: kokoelman tavoitteena on pohtia erilaisia yksilöitä, henkilöitä, ja sitä kenen tarina kuuluu tai tulisi kuulua osaksi kristinuskon historian suurta kertomusta. Kristinuskon pitkä ja laeva historia huomioon ottaen on toki todettava, että artikkelikokoelma ei tässä suhteessa pyri kattamaan aihetta maantieteellisesti tai kronologisesti pitkänä kaarena, joka käsitelisi tiettyjä mantereita tai vuosisatoja. Koska esimerkiksi artikkeleiden otos vaikuttaa sekä paikan että ajan suhteen lähinnä sattumanvaraiselta,

on toimittajilta mielestäni erinomainen ratkaisu, että kirjan sisältöä ei rakenneta kronologisesti tai tiettyjä aikakausia niputtaen vaan vahvasti tematiikka edellä.

Artikkelikokoelman temaattinen lähtökohta on yksilön ja yhteisön välisessä vuorovaikutuksessa. Näin jokainen artikkeli voi toimia yksittäisenä, omaan aikaansa, paikkaansa ja yhteisöönsä sidottuna kokonaisuutena ilman koko teoksen luomaa kontekstia. Kirjan johdannossa "Keiden historia ansaitsee tulla muistetuksi?" Päivi Salmesvuori painottaa historiantutkimuksen välttämättömyyttä kaivautua marginaaliin jääneiden henkilöiden ja ryhmien historiaan. Marginaalia ja erityisesti yksilöä tarkasteltaessa on tärkeää tutkijan oma halu ja kyky käyttää usein rajallisia lähteitään avarakatseisesti, myös "vinosti ja mutkan kautta" kuten Salmesvuori sanoo. Tämän lukevan voi katsoa toimineen inspiraationa ja metodina teoksen artikkelin kirjoittajille. Parhaimmillaan lukutapa on tuonut esille kiinnostavia uusia henkilökuvia ja ajatuksia yksilöhistoriasta.

Kirjan artikkeleista ensimmäinen, Juha Sepon "Uskonnon ja kirkon mies Martti Simojoki", on erotettu johdannon kanssa erilleen varsinaisista temaattisista luvuista, joita on kolme: "Yksilön ja yhteisön tarina?", "Katseen kohdistuminen eliitin ulkopuolelle" sekä "Yksilö yhteisön ihanteiden peilinä". Erottaminen on perusteltua, koska kyseisen tekstin kerrotaan olevan Sepon vuoden 2013 kirkkohistorian päivien juhlaesitelmä eikä sitä nähdäkseni ole muokattu varsinaiseksi tieteelliseksi artikkeliksi. Tästä huolimatta Sepon puheenvuoro Martti Simojoes-ta ja erityisesti Sepon omat pohdinnat siitä, ketä voi ja kannattaa kuvata tai tutkia yksin, yhteisöstään erotettuna, toimivat kiinnostavana avauksena teokselle.

Kirjan ensimmäisessä luvussa kirjoittavat Juha Meriläinen J. W. Elonheimosta, Sini Mikkola Martti Lutherista, Olli Viitaniemi Selma Hypénistä

ja Hanna-Majja Ketola lähinnä William Templestä. Jo tässä osiossa artikkeleiden henkilövalikoima kertoo, että *Suurmiehistä rahvaannaisiin* onnistuu täyttämään tehtävänsä kaivaa historian hämäristä suurmiesten rinnalle tarinoita ihmisistä, joita historian yleisesityksistä ei löydy. Juha Meriläisen artikkeli "J. W. Elonheimon, profeetta vai häiriikkö" on erinomaisen taidokkaasti ja mukaansatempaavasti kirjoitettu artikkeli tai pikemminkin tarina tieteellisen artikkelin muodossa, mikä on ilmeisesti ollutkin kirjoittajan hakema tyyli-laji. Artikkelin ongelmanasettelu on mielestäni hieman liian yksioikoinen, joko-tai -tyyppinen, onhan historian tarina yhdestä henkilöstä aina monikerroksinen. Toisaalta, jos ajatellaan artikkelin lukijaksi opiskelijan, jolle kirja on johdannon ja takakansitekstin mukaan suunnattu, ovat Elonheimon tarinan kaksi vastakkaista tulkintaa havainnollisesti rakennettu esimerkki historiantutkijan työstä lähteiden tulkitsijana. Tässä mielessä tekstiin olisi voinut sisällyttää sen pedagogisen huomion, että ammatikseen historiaa kirjoittava henkilö ei voi valita tulkintaansa umpimähkään. Tulkinta on eettinen, pitkä ja monivaiheinen prosessi, jonka päättyessä tutkijan tulee pystyä perustelemaan tulkintansa.

Sini Mikkolan artikkeli "Suunnannäyttäjät ja sivustakatsojat" on erinomainen esimerkki hyvin rakennetusta artikkelista, jonka kysymyksenasettelu, metodit ja tavoitteet on selkeästi esitetty ja joiden osalta käsittelyosuus sekä yhteenveto ovat tasapainossa. Vaikka tutkimus itsessään vakuuttaakin lukijan, olisin kaivannut alkuun lyhyttä esittelyä aihepiiriin tutkimustraditiosta. Koska artikkelin kohdehenkilö, Martti Luther, on epäilemättä yksi luterilaisen kirkkohistorian käsitellyimpiä hahmoja, lukija haluaisi myös tietää, miten kyseinen artikkeli kontribuoi aikaisempaan Luther-keskusteluun. Olli Viitaniemen artikkeli "Onko kilvoituksella käsikirjoitusta?" on ansiokas matka opettajatar Selma Hypénin hengelli-

syyteen. Viitaniemi on löytänyt erittäin kiinnostavaa arkistomateriaalia ja onnistunut rekonstruoimaan siitä Hypénin hengellisen pienoiselämäkerran, kuten hän itse asiaa kuvaa. Artikkelia olisi ollut syytä tiivistää, jolloin oletettavasti nyt hieman irralliseksi jäänyt teoreettinen osuus olisi linkittyneet paremmin käsittelyn osaksi ja jotkut hyvin yleiselle tasolle jääneet pohdinnat olisivat syventyneet tai karsiutuneet pois. Hanna-Majja Ketolan artikkeli "Heiluttaako häntä koiraa vai koiraa häntää?" pitää sisällään kiinnostavan tutkimusaiheen. Aihe ja sen konteksti ovat varsin erilaiset verrattuna muihin kirjan artikkeleihin, mutta tämä ei ole ongelma vaan pikemminkin rikkaus teoksessa. Ketolan artikkeli on asetelmaltaan erittäin kiinnostava ja lukukokemuksena nautittava, joskin tietty analyttinen terä kirjoituksesta jäi uupumaan.

Toisessa luvussa kirjoittajien katse kohdistuu eliitin ulkopuolelle. Rose-Marie Peaken, Päivi Räisänen-Schröderin ja Paavo Alajan artikkelit keskustelivat kiinnostavalla tavalla esivallan tai muun eliitin suhtautumisesta köyhiin, muihin marginaalisoituihin henkilöihin ja niihin, jotka toimivat ylhäältä katsottuna täysin normien ulkopuolella. Maantieteellisesti artikkelit asettuvat Ranskaan, Saksaan ja Ahvenanmaalle. Kolmikosta ensimmäisenä Peake onnistuu hyvin analysoidessaan laupeudentyttären-nimiselle maallikkosisarkunnalle luotua elämänihanetta yhden mallisisaren "hyvän maalaisnaisen" esimerkin voimalla. Artikkelilla on kunnianhimoiset ja laajat tavoitteet, joista Peaken vastaus kysymykseen maalais-tytön mallin vaikutuksesta Ranskan katolisen kirkon uudistustyössä jää harmillisen kevyeksi. Tämä on myös ymmärrettävää lyhyessä ja muutoin tavoitteitaan vastaavassa, täyteläisessä artikkelissa.

Räisänen-Schröder tarkastelee "Välähdyksiä kadonneesta elämästä" eli Kastaja-liikkeen piirissä toimineita henkilöitä ja onnistuu erittäin

hyvin haastavassa tehtävässään kavaa erilaisten tekstikonventioiden joukosta myös vääroppisuudesta syytettyjen yksilöiden, niin sanottujen tavallisten ihmisten omia ääniä, valintoja ja tekoja. Paavo Alajan artikkeli ”Kan inthet sacrament efterlåtas” olisi hyötynyt tiukemmas- ta kysymyksenasettelusta. Nyt pelk- kä tilattomien kontrollin tarkaste- lu kahden vuosikymmenen aikana Ahvenenmaalla (1640 ja 1650) an- taa kirjoittajalle liikaa mahdollisuuksia käsitellä sinänsä hyvin kiinnos- tavia tapauksia. Käsittely on laveaa, mutta lukija menettää tekstin fokuk- sen useamman kerran ja joutuu te- kemään töitä löytääkseen kirjoitta- jan ansiokkaat analyysit ja niistä teh- dyt johtopäätökset.

Kolmas luku, ”Yksilö ihanteiden peilinä”, miellytti kenties eniten se- kä tieteellisen tasaisuutensa että lu- ettavuutensa ansiosta. Luku on na- pakka, artikkeleissa onnistutaan py- symään asiassa, vaikka joku onkin lähes liian pitkä. Artikkelissa ”Muu- rin takana: yksilö birgittalaisluosta- rissa myöhäiskeskiajalla” Leena En- qvist onnistuu ihailtavalla tavalalla suomentamaan yhteisön ihanteita ja yhteisöllisiä tavoitteita kuvaavat lähteet niin että ne kertovat yksilön roolista birgittalaisyhteisössä. Sama- ten Esko M. Laine pitäytyy napakas- ti aiheessaan liittyen suomalaissyntyisten herrhutilaisten hengellisiin autobiografioihin 1700-luvulla. Lai- neen teksti on arvokas perustutki- mus tähän teemaan. Minna Ahok- kaan artikkeli ”Yksilö ja lukemisen historia 1700-luvulla” on laaja ja mo- nipolvinen. Ahokas onnistuu käsit- telemään teemaansa lukijaystäväl- lisesti ja antamaan perustiedot kai- kille aiheesta kiinnostuneille. Ylei- syydessään teksti tosin jää paikoin hieman liiankin deskriptiiviselle ta- solle. Jenni Krapun teksti ”Kenen ta- rina kerrotaan ja miksi” on mainio artikkeli, jossa erityisesti käsiteana- lyysiin liittyvät pohdinnat ovat an- toisat. Artikkelit toimii oivallisena lo- petuksena koko teokselle muodos- taen kauniin kaaren kirjan johdan-

non, Sepon tekstin ja kirjan viimeis- ten sivujen ylle.

Kirjaa voi lämpimästi suositel- la oppikirjaksi ja kenelle tahansa ai- hepiiristä kiinnostuneelle. Artikkelit on pyritty kirjoittamaan ja toimitta- maan niin, että ne olisivat tutkimuk- sellisia ja samalla yleisesti ymmär- rettäviä. Pääsääntöisesti tässä on onnistuttu varsin hyvin. Selkeydes- sä olisi todennäköisesti saavutettu vielä paljon, jos toimittajat olisivat saaneet suurimman osan kirjoitta- jista pysymään selkeästi lyhyemmis- sä teksteissä ja vaatineet tiukempaa kysymyksenasettelua jokaisen artik- kelin alussa. Jonkin verran artikke- leissa oli tiettyä tutkimusprosessin keskeneräisyyden tuntua, kun teo- reettinen ja empiirinen pohdinta lokeroituvat omiksi osa-alueikseen. Teemana yksilön ja yhteisön suhde ja historian marginaaleihin helpos- ti unohtuvat ihmiset on aina ajan- kohtainen. On hyvä, että keskuste- lua näistä kysymyksistä käydään sel- laisissa teoksissa kuin *Suurmiehistä rahvaannaisiin* eli myös siten, että historiatiedon tuottamisen proses- sit voivat avautua laajemmalle suo- menkieliselle yleisölle kuin pelkäs- tään ammattitutkijoille.

MARIKA RÄSÄNEN
FIL. TRI, POITIERS

**IRENE DINGEL & VOLKER
LEPPIN (HRSG.)**
Reformatorenlexikon.
**Darmstadt: Lambert
Schneider 2014. 304 s.**

Edellisen reformaattorien elämä- kerraston julkaisi Robert Stuppe- rich Lutherin 500-vuotisjuhlan jälki- mainingeissa vuonna 1984 (arvioitu *Teologisessa Aikakauskirjassa* 1985). Stupperich oli kerännyt kirjaan etu- päässä erilaisista hakuteoksista pe- rustiedot kaikkiaan 292 reformaat- torista. Mainzin Leibniz-instituutin johtaja Irene Dingel ja Tübingenin

professori Volker Leppin liittyvät toi- mittamassaan teoksessa edeltäjään siinä, että he ovat valinneet saman kansikuvan, nimittäin Lucas Cranach nuoremman maalauksen, joka esit- tää Lutheria työtovereineen. Taitei- lija on liittännyt joukkoon myös Eras- mus Rotterdamilaisen, aikansa mer- kittävimmän Uuden testamentin tutkijan. Tähän yhtäläisyydet loppu- vatkin, sillä tuore kirja esittelee aino- astaan 41 reformaattoria. Kirjoittajia on 34, useimmat heistä saksalaisia ja sveitsiläisiä. Anglosaksista kielialue- ta edustaa kuusi kirjoittajaa.

Useimmat uuden valikoiman henkilöistä löytyvät myös Stuppe- richin teoksesta. Uusia ovat ensik- si edeltäjän reformaation lehtolap- sina hylkäämät radikaalit Balthasar Hubmaier, Thomas Müntzer, Kas- par Schwenckfeld, Menno Simons sekä veljekset Lelio ja Fausto Sozzi- ni. Stupperich ei myöskään notee- rannut Guy de Brèsiä eikä William Tyndalea. Ruhtinaat – myös teologi- sesti oppineet – on rajattu teoksen ulkopuolelle, kuten myös Stuppe- rich teki, eikä Erasmuselle ole löy- tynyt paikkaa muualla kuin kansiku- vassa. Molemmat edellisen kokoel- man esittelemät naiset, Argula von Grumbach ja Katharina Schütz Zell ovat sen sijaan mukana; reformaat- tion naiseen voi laajemmin tutustua Kirsi Stjernan suomeksikin ilmesty- neessä teoksessa *Reformaation nai- sia*.

Dingelin ja Leppinin toimittama kokoelma keskittyy Saksaan ja Sveit- siin. Puolet henkilöistä on kotoisin näistä maista, ja myös muut ovat opiskelleet tai vaikuttaneet refor- maation ydinalueilla: ranskalainen Guy de Brès, kroaatti Matthias Fla- cius, puolalainen Johannes à Lasco, liettualainen Andreas Volanus, skotti John Knox, espanjalainen Casiodoro Reina ja venetsialainen Pietro Paolo Vergerio. Pohjoismaiset reformaat- torit Olaus Petri, Peder Palladius ja Mikael Agricola olivat Wittenbergin maistereita. Valikoima on edustava, joskin Knoxiin ja William Tyndaleen rajoittuva Britannian osuus tuntuu